

مهدی صیدی^۱

فرهاد رهبر^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۳/۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۲۰

چکیده:

مبارزه با فساد و مظاهر و جلوه‌های مختلف آن از آرمان‌های بلند رهبرکبیر انقلاب اسلامی حضرت امام (ره) و ملت ایران در طی مبارزات طولانی با رژیم منحوس پهلوی بود. پس از انقلاب بلافاصله این آرمان بزرگ در میثاق ملی مردم، یعنی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تجلی پیدا کرد. در طی چهار دهه از استقرار نظام جمهوری اسلامی، دغدغه اکثر نخبگان، فرهیختگان، دلسوزان نظام و انقلاب مخصوصاً رهبر فرزانه انقلاب مبارزه همه‌جانبه، عالمانه و بدون تسامح با فساد اقتصادی است.

اگر فرآیند مبارزه با فساد اقتصادی را شامل مراحل تشخیص، پیشگیری و درمان آن بدانیم، علاوه بر اهمیت انجام مطالعه‌های آسیب‌شناسانه، ضرورت تدوین راهبردهای منطبق بر شرایط ایرانی-اسلامی کاملاً آشکار خواهد بود. تلاش برای کمک به حل این مسئله و تدوین راهبردهای قوای سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی برای مقابله با فساد اقتصادی با تأکید بر امنیت ملی، هدف مقاله حاضر است. روش پژوهش، ترکیبی یا آمیخته و از نوع توصیفی-تجویزی با روش اسنادی-کتابخانه‌ای است. از تحلیل محتوای کیفی مبتنی بر بررسی و استنتاج مفاهیم و مقولات از داده‌های خام استفاده شده است. سطح تحلیل، خرد و واحد تحلیل، جمله و پاراگراف است. در ادامه با کشف معانی بنیادین و استنباط و احصاء مفاهیم و مقولات فساد اقتصادی، با استفاده از تکنیک تدوین راهبرد swot و استفاده از نرم‌افزار spss از داده‌های کمی بهره‌برده و عوامل داخلی (ضعف‌ها و قوت‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) سه قوه جمهوری اسلامی در مقابله با فساد اقتصادی مشخص و راهبردهای مدنظر احصاء شد. برای روایی‌سنجی از پرسشنامه و نظرخواهی از خبرگان و کارشناسان اهل فن استفاده گردید. سپس با توجه به موقعیت و جایگاه اقدام راهبردی، تعداد نه گزاره راهبرد مقابله با فساد اقتصادی تدوین گردید. با اخذ نظرات جامعه آماری تحقیق، به‌منظور اولویت‌بندی راهبردهای مقابله با فساد اقتصادی، از روش برنامه‌ریزی راهبردی کمی QSPM جذاب‌ترین راهبردها انتخاب شدند. از میان این نه راهبرد، راهبرد ایجاد و ارتقای شفافیت همه‌جانبه و پیشگیری از گسترش و نفوذ فساد و از بین بردن عوامل محرک و زمینه‌های ارتکاب فساد در راستای ایجاد عدالت همه‌جانبه به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد انتخاب و هشت راهبرد نیز در ذیل آن تعیین گردید.

کلیدواژه‌ها: راهبرد، فساد اقتصادی، فساد اداری، فساد سیاسی، امنیت ملی

۱- دانش‌آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) seydi1394@gmail.com

۲- استاد اقتصاد نظری دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

مقدمه:

مطالبات و انتظارات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص مقابله با مفساد اقتصادی در صدور فرمان هشت ماده‌ای که به منشور مبارزه با مفساد اقتصادی معروف شد، تجلی یافته است. طبق نظر معظم‌له کشور ما تشنه فعالیت اقتصادی سالم و ایجاد اشتغال و سرمایه‌گذاری مطمئن است که این امور به فضایی که در آن فعالان اقتصادی از صحت و سلامت ارتباطات حکومتی و امانت و صداقت متصدیان امور مالی و اقتصادی مطمئن بوده و احساس امنیت و آرامش کنند؛ نیازمند است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در سخنرانی آغاز سال ۱۳۹۵ در حرم مطهر رضوی، ده اقدام اساسی اقتصاد مقاومتی را برای نجات کشور برشمردند که یکی از اقدامات اساسی برشمرده شده توسط ایشان، مبارزه جدی با فساد اقتصادی در کشور است. در حال حاضر مبارزه با فساد اقتصادی به‌عنوان یک مطالبه مهم و جدی افکار عمومی از مسئولین نظام جمهوری اسلامی مطرح است و عدم توجه به این امر مهم امنیت ملی کشور را با مشکلات عدیده‌ای مواجه خواهد نمود. لذا برای رسیدن به آرمان اصلی انقلاب و ایجاد عدالت همه‌جانبه و مبارزه با فقر و فساد و تبعیض لازم است، مسئولین نظام جمهوری اسلامی برنامه‌ریزی مبتنی بر راهبردهای قابل اجرا جهت مقابله با فساد اقتصادی داشته باشند.

آنچه در این تحقیق اهمیت دارد این است که راهبردهایی برای مقابله با فساد اقتصادی تدوین گردد که منجر به ارتقاء امنیت ملی کشور شده و ضمن تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها و نقاط ضعف به نقاط قوت نظام جمهوری اسلامی (سه قوه)؛ به مسئولین در مبارزه سیستماتیک و نظام‌مند با فساد اقتصادی کمک کند. در ضرورت تحقیق باید گفت، نداشتن راهبرد مقابله با فساد اقتصادی باعث فقدان چارچوب مشخص در سیاست‌گذاری ضد فساد در کشور گردیده که این وضعیت نیز به رشد و هوشمند شدن فساد اقتصادی در کشور منجر شده، به‌گونه‌ای که مقابله با آن را بسیار سخت کرده است. در این چارچوب مسئله اصلی تحقیق حاضر، نبود راهبرد ملی جامع، اسلامی - انقلابی برای قوای سه‌گانه جمهوری اسلامی ایران در مقابله با فساد اقتصادی است. همان‌طور که این امر از فرمایش مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز مستفاد می‌شود؛ پرداختن مدبرانه به آن و یا غفلت از آن، آثار بسیار بزرگ ملی در جهات مثبت یا منفی در پی دارد؛ بنابراین تلاش برای کمک به حل این مسئله و تدوین راهبردهای مناسب مقابله با فساد اقتصادی، مقصود و موضوع پژوهش پیش رو است.

سؤال اصلی تحقیق عبارت است از راهبردهای قوای سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی در مقابله با فساد اقتصادی با تأکید بر امنیت ملی کدام است؟ برای پاسخگویی به سؤال اصلی می‌بایست به شناسایی و تعیین مهم‌ترین عوامل مؤثر محیط داخلی (قوت و ضعف) و محیط خارجی (فرصت و تهدید) قوای سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی و تدوین راهبردهای مرتبط پرداخته شود.

فساد^۱: فساد هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به‌صورت فردی، جمعی یا سازمانی، عمدتاً و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری و با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام می‌پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید؛ نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی (فصل اول، ماده یک، قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد). در این تحقیق منظور از فساد، فساد اقتصادی- مالی، فساد اداری و فساد سیاسی است.

فساد اقتصادی - مالی: فارغ از این امکان که همه انواع فسادها از جانب زمامداران صورت پذیرد و این وجه مشترکی در تعریف و تقسیم‌بندی آنها باشد، فساد اقتصادی و مالی به هرگونه سوءاستفاده در این حوزه از جمله اختلاس، پول‌شویی، رشوه، ربا و... گفته می‌شود که شاید بسیاری از دلایل وجود چنین فسادی همان دلایل مذکور در فساد اداری و سیاسی باشد. دنیای غرب فساد اقتصادی را «استفاده از پول مردم برای مقاصد شخصی» معنا کرده است، برخی هم گفته‌اند: «هر نوع بهره‌گیری غیرقانونی از اختیارات و قدرت در جهت استفاده از امکانات مالی» فساد مالی تلقی می‌گردد (قطبی، ۱۳۹۴: ۱۰). آنچه در سال‌های اخیر از آن تحت عنوان فساد اقتصادی یا مالی یاد شده است، شامل انواع فساد اعم از اداری، سیاسی و اقتصادی (به معنی خاص) می‌شود (خطبه‌سرا، ۱۳۸۷: ۳۵). در این پژوهش منظور از فساد اقتصادی، فساد در ابعاد سیاسی، اداری و اقتصادی است. منظور از فساد اقتصادی یا مالی جرائمی است که افراد برای کسب منافع اقتصادی انجام می‌دهند؛ مانند رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی،

امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، پارتی‌بازی، هر نوع تقلب در معاملات، پول‌شویی و قاچاق.

فساد سیاسی: فساد سیاسی عبارت است از سوءاستفاده از قدرت سیاسی در جهت اهداف شخصی و نامشروع. اصولاً فساد سیاسی و قدرت همزاد یکدیگرند، یعنی تا زمانی که قدرت وجود نداشته باشد از فساد سیاسی هم اثری نخواهد بود. همان‌گونه که روسو اعلام می‌دارد: فساد سیاسی نتیجه حتمی کشمکش و تلاش بر سر کسب قدرت است (زاهدی، ۱۳۸۷: ۲۳۷). در این پژوهش فساد سیاسی به کنشی اطلاق می‌شود که نخست مرتبط با اعمال قدرت سیاسی دولتی باشد؛ دوم مصداق انحراف از قاعده مربوط به اعمال قدرت سیاسی دولتی باشد؛ سوم به‌منظور دستیابی به نوعی نفع شخصی، حزبی، قومی و جناحی اعمال‌کننده قدرت سیاسی دولتی باشد.

فساد اداری: فساد اداری ابزاری نامشروع برای برآوردن تقاضاهای نامشروع از نظام اداری است (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۵). ساموئل هانتینگتون می‌گوید: فساد اداری، رفتار آن دسته از کارکنان بخش دولتی است که برای منافع خصوصی، ضوابط را زیر پا می‌گذارند (عزتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۰). در این پژوهش به اقداماتی فساد اداری اطلاق می‌شود که ناشی از به‌کارگیری قدرت و توان سازمان‌های دولتی و یا وابسته به دولت برای کسب منافع مالی فردی و یا گروهی است.

امنیت ملی: امنیت ملی وضعیتی است که در آن بین خواسته‌های شهروندی از یک‌سو و کارآمدی نظام از سوی دیگر، در پاسخگویی به نیازهای جامعه، تناسبی برقرار است به‌گونه‌ای که در شهروندان تولید رضایتمندی می‌کند (افتخاری، ۱۳۸۸: ۶۱). نقطه مشترک در تمام تعاریف امنیت، تأکید بر ضرورت «حفظ وجود خود» است. به‌عبارت‌دیگر می‌توان امنیت را «حفظ ذات و صیانت نفس از اساسی‌ترین خطرات» دانست. حفظ خود یا «صیانت ذات و نفس» را در پنج مقوله می‌توان خلاصه کرد: ۱- حفظ جان مردم ۲- حفظ دین، باورها و ارزش‌های مردم ۳- حفظ تمامیت ارضی ۴- حفظ نظام اقتصادی و سیاسی ۵- حفظ استقلال و حاکمیت کشور (مرادیان، ۱۳۹۱: ۶۵). در این پژوهش نیز امنیت ملی در همین پنج مقوله تعریف می‌شود؛ یعنی به خطر افتادن و یا ارتقاء مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت ملی مانند اعتماد عمومی، مشروعیت نظام، مقبولیت نظام، مشارکت عمومی، ثبات سیاسی و اقتصادی، کارآمدی نظام، سرمایه اجتماعی در اثر فساد اقتصادی و یا مقابله با آن در جامعه است.

راهبرد: راهبرد یک الگوی منسجم، متحد و یکپارچه یا مجموعه تصمیماتی است که مقاصد سازمانی را در قالب اهداف بلندمدت، برنامه‌های اجرایی و اولویت‌های تخصیص منابع تعیین و

آشکار می‌سازد (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۴۸). راهبرد راهی است که ما را به هدف می‌رساند، مأموریت را محقق می‌سازد و به چشم‌انداز معنی می‌بخشد؛ راهبرد به طراحی یک نقشه عملیاتی برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده اطلاق می‌شود (همان: ۶۵). منظور از راهبرد در این تحقیق «مناسب‌ترین راه برای رسیدن به مهم‌ترین اهداف با اتکاء به منابع موجود قابل دسترس و با در نظر گرفتن شرایط محیطی» می‌باشد. منظور از راهبرد، مسیر و جهت حرکت سه قوه نظام جمهوری اسلامی برای مقابله با مفاسد اقتصادی است. همچنین راهبردها به کارگزاران سه قوه نشان می‌دهد که بهترین راه برای مقابله با فساد اقتصادی و رسیدن به اهداف مورد نظر کدام است.

پیشینه شناسی:

معدنی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان عوامل مؤثر بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش فراتحلیل، تعداد ده‌پایان نامه و نه مقاله را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتیجه فراتحلیل در مجموع ۶۳ متغیر را نشان می‌دهد که در سه دسته‌بندی کلی‌تر (محیطی، درون‌سازمانی و فردی) تقسیم شده‌اند. نکته حائز اهمیت این تحقیق نتیجه‌گیری آن است که بیان داشته برای مبارزه با فساد نمی‌توان تنها بر یک بعد خاص تمرکز کرد، بلکه باید به همه ابعاد توجه نمود و نگرشی جامع و چند زمینه‌ای برای جلوگیری و مبارزه با آن اتخاذ نمود.

زرنندی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان طراحی مدل بومی مبارزه با فساد اداری در ایران با استفاده از روش تحلیل مضمون، نظریات اسلام در خصوص مبارزه با فساد، قوانین مرتبط با مسئله فساد و بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را در حوزه مبارزه با فساد مورد بررسی قرار داده و ۳۶۵ شاخص استخراج نموده و این شاخص‌ها را مقدمه ایجاد مدل تحلیلی خود قرار داده و در نهایت مدل مبارزه با فساد اداری را در چهار بعد و نه مؤلفه رده یک و بیست و چهار مؤلفه رده دو طراحی نموده‌اند.

الوانی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان مؤلفه‌های تدوین استراتژی ملی مبارزه با فساد جمهوری اسلامی ایران مبادرت به تدوین استراتژی مبارزه با فساد نموده‌اند. در این تحقیق با بررسی استراتژی‌های پیشنهادی سازمان‌های بین‌المللی در مبارزه با فساد، شاخص‌هایی برای تدوین استراتژی مبارزه با فساد انتخاب و جهت تأیید شاخص‌های منتخب از نظرسنجی خبرگان استفاده شده است. در این مقاله با بررسی استراتژی‌های بین‌المللی مبارزه با فساد بیست و شش شاخص در قالب چهار بخش اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و اداری برای تبیین استراتژی مبارزه با فساد نظام

جمهوری اسلامی شناسایی شده و پس از اخذ دیدگاه‌های صاحب‌نظران، تمامی شاخص‌ها مورد تأیید قرار گرفته و شاخص‌های حوزه اداری دارای بیشترین اهمیت شناخته شدند.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مسئله اصلی تحقیقات انجام‌شده بررسی علل و اثرات فساد اقتصادی و فساد اداری و راه‌حل‌های آن بوده است؛ اما این پژوهش در نظر دارد راهبردهای فساد را در ابعاد پنج‌گانه برای سه قوه جمهوری اسلامی ایران تدوین نماید. چارچوب تدوین راهبرد نیز منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با تأکید بر امنیت ملی است که در نوع خود موضوعی جدید و کاربردی است.

تأثیر فساد اقتصادی بر مؤلفه‌های امنیت ملی:

از مؤلفه‌های بسیار مهم و برجسته امنیت ملی که جزء منابع اصلی شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران بوده و فساد اقتصادی می‌تواند پایه و اساس این مؤلفه‌ها را با خطر جدی مواجه کند؛ می‌توان به مشروعیت و مقبولیت، کارآمدی نظام، اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی اشاره کرد. در ادامه توضیح مختصری در خصوص این مؤلفه‌ها و ارتباط آن‌ها با فساد اقتصادی ارائه می‌شود.

مشروعیت و مقبولیت: مشروعیت دارای اهمیت بسیار حیاتی و از عوامل موجد امنیت ملی است. مشروعیت یعنی توجیه عقلی اعمال قدرت حاکم (لاریجانی، ۱۳۷۳: ۹). شاخص‌های مشروعیت، عبارتند از: احساس مسئولیت، میزان مشارکت مردمی، کارایی، میزان رعایت عدالت و استفاده از روش‌های باز و قابل تشخیص برای همه (جهانگیر: ۱۳۸۷: ۲۹). رهبر فرزانه انقلاب، پایه مشروعیت را عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد و تبعیض دانسته و می‌فرماید: «مشروعیت من و شما وابسته به مبارزه با فساد، تبعیض و نیز عدالت‌خواهی است. این، پایه مشروعیت ماست. الآن درباره مشروعیت حرف‌های زیادی زده می‌شود... اما حقیقت قضیه این است که اگر ما دنبال عدالت نباشیم، حقیقتاً من که اینجا نشسته‌ام، وجود نامشروع خواهد بود؛ یعنی هرچه اختیار دارم و هرچه تصرف کنم، تصرف نامشروع خواهد بود؛ دیگران هم همین‌طور. ما برای عدالت و رفع تبعیض آمده‌ایم. ما آمده‌ایم جامعه را از مواهب الهی خودش - که مهم‌ترین مواهب الهی در عدالت وجود دارد - و همچنین مواهب اخلاقی و معنوی برخوردار کنیم» (امام‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۱/۱۱/۱۵).

مقبولیت، میزان رضایت مردم و اقبال مردم به حکومت و حاکمیت است. آنچه به‌عنوان مشروعیت سیاسی در غرب و میان تحلیل‌گران ما رایج است همان مقبولیت در ادبیات اسلامی است. مقبولیت جزئی از مشروعیت الهی است. همان‌طور که حاکم باید عادل و باتقوا و شجاع

باشد، باید رأی اکثریت مردم را نیز داشته باشد. بر این اساس مقبولیت امری منفک از مشروعیت نیست و شرط لازم و یکی از شروط مشروعیت است. به تعبیر دیگر ولی منصوب از سوی شارع مقدس بدون اقبال اکثریت مردمی، مشروعیت دینی برای برپایی حکومت ندارد (مهدیان، ۱۳۹۲: ۸۵). در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب، عدالت مستلزم مقبولیت و پذیرش از سوی مردم است. «پایه مشروعیت حکومت فقط رأی مردم نیست؛ پایه اصلی تقوا و عدالت است؛ منتهی تقوا و عدالت هم بدون رأی و مقبولیت مردم کارایی ندارد. لذا رأی مردم هم لازم است. اسلام برای رأی مردم اهمیت قائل است. فرق بین دموکراسی غربی و مردم‌سالاری دینی که ما مطرح می‌کنیم، همین جاست» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۲/۰۹/۲۶).

کارآمدی نظام: یکی از شاخص‌های دولت اسلامی مسئله کارآمدی است. کارآمدی ارتباط مستقیمی با مشروعیت‌یابی نظام‌های سیاسی دارد. یک نظام سیاسی به واسطه کارآمدی می‌تواند مشروعیت خود را اثبات کند. کارآمدی به ایفای بهینه کارویژه‌های حکومت نیز اطلاق می‌شود؛ بنابراین کارآمدی لازمه بقاء و پویایی نظام سیاسی و فرآیندی برای سنجش جریان مشروعیت در آن نظام است.

رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) راه‌کار اساسی مقابله با تهاجم به ناکارآمدی نظام را اثبات کارآمدی از طریق برخورد با خطاهای کوچک مسئولان دانسته و می‌فرماید: «باید با این خطاها برخورد شود؛ این در کارایی نظام تأثیر دارد... برخورد با فساد، هم موجب می‌شود که افراد دقت بیشتری کنند، هم موجب می‌شود که دست‌های خیانتکار بترسند و عقب بکشند. این دو عامل موجب خواهد شد که در کارهای اقتصادی و جاری کشور و دولت، پیشرفت به وجود آید؛ بنابراین علاج تهاجم به ناکارآمدی نظام، اثبات کارآمدی است که اثبات هم این‌گونه است» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۰/۰۶/۱۵). بر این اساس، هرچه ماهیت و عملکرد یک نظام سیاسی نزد افکار عمومی مقبول‌تر باشد و اعتماد و رضایت بیشتری نسبت به آن وجود داشته باشد، این امر خود را در قالب افزایش مشارکت سیاسی و حمایت مردمی نشان می‌دهد؛ بنابراین، مشروعیت و کارآمدی ارتباطی دوسویه و هم‌افزا دارند.

اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی: اعتماد در اصطلاح عبارت است از اطمینان شهروندان یا نهاد نظارتی حکومت نسبت به صداقت گفتار و رفتار و عملکرد یک فرد، مقام یا نهاد عمومی یا دولتی. این نوع اطمینان بین شهروندان یک جامعه نسبت به یکدیگر باشد «اعتماد اجتماعی» و به

اعتبار شهروندان نسبت به نهادهای حاکمیت «اعتماد سیاسی» اطلاق می‌شود. اعتماد عنصر مهمی در مشروعیت بخشی به حاکمان است. اعتماد موجب تشویق مشارکت سیاسی است و البته مشارکت مؤثر و آگاهانه می‌تواند تقویت اعتماد را در پی داشته باشد (قاسمی، ۱۳۸۴: ۳۲). پژوهش آقای دانایی‌فرد و همکاران یکی از سازوکارهای مهم ارتقای اعتماد عمومی به دولت را برخورد قاطع و جدی با عوامل فساد در دستگاه‌های دولتی و مجازات سنگین آنان و اطلاع‌رسانی به مردم در این باره عنوان نموده است (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۶). اعتماد عمومی^۱ یکی از مهم‌ترین ابعاد سرمایه اجتماعی است که آسیب دیدن آن می‌تواند زیان و هزینه بسیار سنگینی را برای نظام اداری و در مقیاس وسیع‌تر برای نظام سیاسی در برداشته باشد (الوانی، ۱۳۸۸: ۴).

از مهم‌ترین شاخص‌های اعتماد سیاسی، می‌توان افزایش یا کاهش میزان احساس امنیت و ناامنی، میزان رضایت یا نارضایتی مردم از رفتار و عملکرد حاکمیت، افزایش یا کاهش آمار جرائم و تخلفات در جامعه، میزان رعایت قوانین و مقررات در جامعه، میزان پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری کارگزاران دولت، اطاعت‌پذیری مردم نسبت به قانون را نام برد (مؤذن جامی، ۱۳۸۲: ۸۳). احساس امنیت تحت تأثیر عوامل مختلفی شکل می‌گیرد که یکی از این عوامل، سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی از مؤلفه‌های متعددی تشکیل شده که اعتماد اجتماعی، یکی از تأثیرگذارترین آن‌ها بر ارتقاء یا کاهش میزان امنیت اجتماعی در هر جامعه شناخته شد است (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۷).

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اعتماد مردم را نوعی سرمایه نظام دانسته و می‌فرماید: «بخش‌های اداری و دولتی باید با حسن عمل و جلب اعتماد مردم و با ارائه خدمات مخلصانه به آن‌ها، بر کیفیت کارشان بیفزایند؛... سرمایه‌ای که جمهوری اسلامی ایران دارد - اعتماد مردم و پشتیبانی آن‌ها از نظام - گمان نمی‌کنم هیچ دولتی آن را داشته باشد. این نعمت را باید مسئولان و آحاد مردم حفظ کنند» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۸/۳/۲۶). ایشان در بیان چگونگی جلب اعتماد مردم به دولتمردان توصیه می‌کنند: «مردم باید به من و شما اعتماد داشته باشند. اگر ما دنبال مسائل خودمان رفتیم، به فکر زندگی شخصی خودمان افتادیم، دنبال تجملات و تشریفاتمان رفتیم، در خرج کردن بیت‌المال هیچ حدی برای خودمان قائل نشدیم، مگر حدی که در دسر قضایی درست بکند و هرچه توانستیم خرج کردیم، مگر اعتماد مردم باقی می‌ماند؟ پس محبت و اعتماد

مردم از راه بیان صادقانه و صحیح واقعیت‌ها حاصل می‌شود» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۰/۵/۲۳).

مبانی نظری:

نظریه‌پردازی اجتماعی درباره فساد حداقل از صدسال سابقه برخوردار است و ریشه آن در آثار ماکس وبر^۱ (نظریه بوروکراسی قانونی - عقلانی) و امیل دورکیم^۲ (نظریه آنومی) قرار دارد. افزون بر نظریه‌ها و تحلیل‌هایی که توسط صاحب‌نظران کلاسیک (مثل وبر و دورکیم) درباره مقوله فساد مطرح شده با بررسی عمیق و گسترده در مباحث نظری فساد، رویکردهای مختلف اخلاقی (رویکرد موسوم به سبب‌بد)، روان‌شناختی (نظریه ناتوانی در درک اخلاقی مناسب)، جامعه‌شناختی (نظریه آنومی مرتن، نظریه‌های ارزش‌های اخلاقی متعارض، نظریه کنش بوردیو تحلیل رغبت، نظریه ساخت‌بندی گیدنز، نظریه‌های انتخاب عقلایی)، اقتصاد اجتماعی (نظریه مبادله، نظریه مارکسیستی فساد و نظریه هابرماس)، انسان‌شناختی (نظریه فرهنگی هوفستد) و فرهنگ‌سازمانی در تبیین پدیده فساد مورد بحث قرار گرفته است (رک. عابدی جعفری، ۱۳۹۵: ۹۲-۵).

هر یک از مواضع و نظریاتی که به آن اشاره شد به درک بعضی از جنبه‌های فساد کمک می‌کند. برای مثال رویکرد روان‌شناختی می‌تواند به تشخیص بعضی از ویژگی‌های شخصیتی که با داشتن زمینه‌های خاص تجربه و یادگیری اجتماعی، بعضی افراد را مستعد اندیشیدن به اعمال مفسدانه می‌سازد، کمک کند. مروری بر نظریه‌ها و مدل‌های یادشده نشان می‌دهد که تبیین‌ها، مدل‌های علی و گفتمان‌های گوناگون و نامتجانسی از مسئله فساد وجود دارد که این به‌نوبه خود ماهیت پیچیده، چند سطحی، غیرخطی و چندبعدی فساد را هم در مقام یک مفهوم و هم در مقام یک مسئله اجتماعی جهانی نشان می‌دهد. هرکدام از این نظریه‌ها، سیاست‌ها، مداخله‌ها و راه‌حل‌های متفاوتی برای پیشگیری از معضل فساد یا مدیریت آن ارائه کرده‌اند؛ بنابراین، نکته‌ای که باید در بررسی و نظریه‌پردازی اجتماعی فساد مورد توجه قرار گیرد این است که تبیین یا تدوین راهبرد و سیاست‌گذاری نهایی مسئله فساد باید بر نظریه یا مدلی استوار باشد که جامع‌تر و همه‌جانبه‌تر فساد را تبیین کرده باشد.

1- Weber, Max
2- Durkheim, Emile

در اکثر نظریه‌های مذکور این نکته که اعمال مفسدانه در خلأ اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و سازمانی رخ نمی‌دهد؛ تکرار شده است؛ بنابراین، زمینه‌های فساد دارای اهمیت خاصی است و کارایی نظریه و مدل‌ها و راه‌حل‌های مربوط به فساد تا اندازه زیادی از زمینه‌ها و شرایطی که فساد در آن رخ می‌دهد؛ متأثر است.

بسیاری از مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه فساد در ایران رویکردی ساختاری-کارکردی داشته‌اند و محققان، استراتژی‌ها و خط‌مشی‌های مبارزه با فساد را با رویکردی کارکردی-ساختاری بررسی نموده‌اند. توضیحات ارائه‌شده در تعریف فساد و هم‌روشن‌های مبارزه با آن و عوامل فساد اعم از عوامل شکل‌گیری و عوامل تشدیدکننده آن از یک مدل پنج‌وجهی پیروی می‌کند که ابعاد آن عبارتند از: اداری-مدیریتی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی-قضایی-قانونی، اخلاقی-اجتماعی-فرهنگی. از طرفی این چارچوب پنج‌گانه، ملهم از مدل چهاروجهی پارسونزی است که برای پدیده‌های اجتماعی چهاروجهی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را مورد تدقیق قرار می‌دهد. از دیدگاه فلسفی هر معلول تنها زائیده یک علت منحصربه‌فرد است، اما در رویکرد اجتماعی به پدیده‌ها، عموماً پدیده‌ها زائیده علل مختلف و درهم‌تنیده هستند و معمولاً علل محدثه، علل مبقیه پدیده نیز محسوب می‌شوند. لذا تفکیک و تقدم زمانی آن‌ها کاری بسیار مشکل است. در مجموع هم خود پدیده فساد اقتصادی و هم نگرش به آن می‌تواند در پنج حوزه یادشده یک مطالعه آسیب‌شناختی کلان را پایه‌گذاری کند. برای مقابله با فساد ابتدا لازم است مشخص شود چه عللی موجب فساد می‌شود و برای از بین بردن علل و عوامل آنچه راهکارهایی وجود دارد. احصاء عوامل و راهکارهای مقابله با فساد در ابعاد پنج‌گانه می‌تواند راهبرد متناسب با از بین بردن عوامل و استفاده از راهکارها را مشخص نماید.

عوامل و زمینه‌های فساد اقتصادی و سازوکارهای مقابله با آن از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی): آنچه از فضای کلی کشور، آمارهای بین‌المللی، وسعت و عمق پرونده‌های فساد اقتصادی در چند سال اخیر و تأکید رهبر معظم انقلاب بر مبارزه با این موضوع (ضمن ابراز ناخرسندی ایشان در برخی سخنرانی‌ها و نامه‌ها) می‌توان دریافت، بحرانی شدن مسئله فساد اقتصادی در کشور است تا جایی که امروز برخی کارشناسان و متصدیان مبارزه با مفاسد اقتصادی، فساد را مهم‌ترین و بزرگ‌ترین مشکل کشور می‌دانند و ریشه تمام مشکلات کشور را در آن می‌بینند. به همین دلیل مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه هدفی برای مبارزه با مفاسد اقتصادی و ارتقای جایگاه جهانی کشور معین فرموده‌اند. حال

باید دید از منظر معظم‌له پدیده فساد اقتصادی معلول چه عوامل و دلایلی است و همچنین چه روش‌ها و سازوکارهایی برای کاهش این عوامل و مقابله با فساد اقتصادی در کشور وجود دارد. برای رسیدن به این هدف ابتدا مفاهیم و کلیدواژه‌های اصلی تحقیق با مشتقات مربوط و کلمات مترادف و مرتبط با موضوع فساد اقتصادی انتخاب و با بهره‌گیری از نرم‌افزار حدیث ولایت و سایت مقام معظم رهبری جستجو و متن و مفهوم انتخابی بدون دخل و تصرف معنایی، استخراج و واکاوی گردید.

مهم‌ترین عوامل اداری و مدیریتی فساد: بی‌اهمیتی به نیازهای مردم، ترجیح مقاصد بانندی بر مصالح عمومی (۱۳۷۰/۳/۱۳) وجود تبعیض در دستگاه اداری (۱۳۷۹/۱/۲۶) عدم احساس وجدان در تقدیم خدمات عمومی، عدم احساس مسئولیت در مواجهه با افکار عمومی، فساد کاری (۱۳۷۹/۵/۳) عدم توجه به شایستگی‌ها و صلاحیت‌ها و قابلیت‌های افراد، سوءاستفاده از بیت‌المال، پر کردن جیب خود با زرنگی از بیت‌المال (۱۳۸۰/۱۰/۱۹).

مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای اداری و مدیریتی مقابله با فساد: دوری مسئولان نظام از بی‌اهمیتی به نیازهای مردم و باندبازی (۱۳۷۰/۳/۱۳) پیشگیری از فساد اداری و مبارزه با آن، اصلاح نظام اداری، به‌کارگیری مدیران لایق و امین و تأمین شغلی آنان، حذف یا ادغام مدیریت‌های موازی (۱۳۷۸/۲/۳۰) تشویق کارگزاران صالح و خدمتگزار (۱۳۸۰/۲/۱۰) عدم حمایت از فاسد و فساد (۱۳۸۰/۹/۲۵) ناامن شدن فضا برای افراد مفسد (۱۳۸۰/۱۱/۳) نشان دادن کارآمدی نظام (۱۳۸۲/۱/۱) طرد افراد مفسد از دستگاه‌های تصمیم‌گیر (۱۳۸۴/۳/۳) تشویق درستکار و مهار متجاوزان به ثروت ملی (۱۳۸۵/۳/۲۹) انتخاب مدیران عادل، شجاع، مخلص، دارای تدبیر و عزم راسخ و معتقد برای مبارزه با فساد مالی و اقتصادی (۱۳۸۸/۱/۱) مقابله‌ی جدی بروز و نفوذ فساد اقتصادی در دستگاه‌های دولتی (۱۳۹۰/۵/۲۶).

مهم‌ترین عوامل سیاسی فساد: جاه‌طلبی‌های غلط و نامشروع (۱۳۷۳/۱۰/۱۵) وابستگی، گرایش به دشمنان دین، دشمنی با خودی‌ها (۱۳۷۸/۱/۲۳).

مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای سیاسی مقابله با فساد: وظیفه قوای سه‌گانه مبارزه جدی و عملی با فقر، فساد و تبعیض (۱۳۷۹/۱۰/۷) همکاری، همدلی و عزم جدی مسئولان شرط اصلی تحقق مبارزه با مفاسد اقتصادی (۱۳۸۰/۱۱/۳) پرهیز از سیاسی‌کاری (۱۳۸۰/۱۰/۱۹) مبارزه با فساد

♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۳۹۷

بدون اغراض سیاسی (۱۳۸۱/۱/۹) ضرورت عزم جدی برای مبارزه با فساد (۱۳۸۳/۶/۴) هماهنگی و تعامل میان قوا (۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

مهم‌ترین عوامل اقتصادی فساد: تبعیض، رشوه و ارتشاء، کسب ثروت از راه‌های نامشروع، رانت‌خواری، نبود امنیت شغلی و اقتصادی، مصرف‌گرایی، ترجیح دلالی بر تولید، نبود انضباط اجتماعی، نبود احساس مسئولیت و وظیفه‌شناسی و نبود قضاوت عادلانه همگی فساد است (۱۳۷۹/۱/۲۶) رواج فقر و افزایش فقیر و غنی (۱۳۸۰/۱۰/۱۹) رانت‌خواری (۱۳۸۳/۴/۱۵).

مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای اقتصادی مقابله با فساد: جلوگیری از سودهای نامشروع و پدیده قاچاق (۱۳۸۰/۴/۱۰) گرفتن گلوگاه‌های فساد در بخش‌های مالی، پولی، بازرگانی و گمرکی (۱۳۸۲/۲/۲۲) مقابله با اخلاک‌گران اقتصادی (قاچاق، سوءاستفاده از ذخایر ملی و منابع بانکی) (۱۳۹۱/۲/۱۰) ایجاد فضای رقابتی و باثبات و شفاف‌سازی (۱۳۹۲/۱۲/۲۰) اقتصاد مقاومتی مانع فساد اقتصادی (۱۳۹۳/۱/۱).

مهم‌ترین عوامل قانونی، حقوقی و قضایی فساد: نبود قضاوت عادلانه (۱۳۷۹/۱/۲۶) اطلاع دادرسی و طولانی بودن رسیدگی‌های قضایی (۱۳۷۹/۱/۲۶) تبعیض در اجرا و اعمال قانون (۱۳۸۰/۱۰/۱۹).

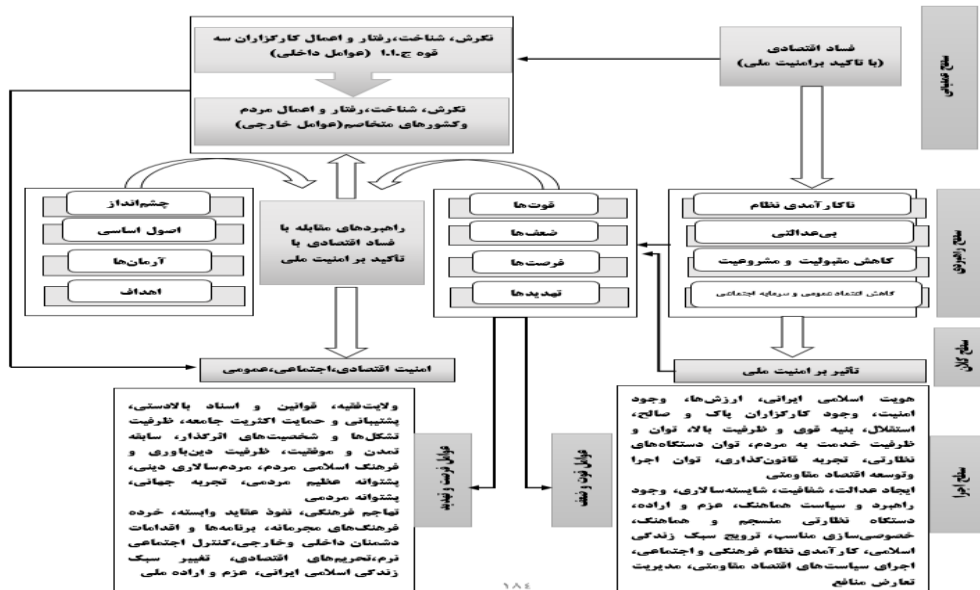
مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای قانونی، حقوقی و قضایی مقابله با فساد: مقابله با فساد با روش صحیح و قانونی بدون فضا سازی و جنجال (۱۳۸۰/۶/۱۵) عدم تبعیض در مبارزه با فساد (۱۳۸۰/۹/۱۶) وضع قوانین و ایفای وظیفه نظارت توسط مجلس (۱۳۸۰/۲/۱۱) اصلاح و شفاف‌سازی قوانین و روش‌ها (۱۳۸۵/۱۱/۳۰) مقابله با دقت، عاقلانه، مدبرانه و قوی با فساد اقتصادی (۱۳۹۰/۷/۱۱) مقابله بدون اغماض و ملاحظه (۱۳۸۱/۷/۳۰) اولویت اول در مبارزه با فساد پیشگیری سپس برخورد (۱۳۹۰/۷/۲۰) تدوین راهبرد ملی مبارزه با فساد و تصویب قوانین مربوط (۱۳۹۴/۴/۹).

مهم‌ترین عوامل اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی فساد: گسترش فرهنگ غرب (۱۳۶۸/۹/۱۵) سرگرمی‌های بازدارنده و فاسد (۱۳۷۳/۱۰/۱۵) رواج دنیاطلبی (۱۳۷۴/۱۰/۵) خودخواهی، خودپرستی، خودمحوری، منیت‌های افراد بشر (۱۳۷۸/۶/۱۰) فراموش کردن اصول ارزشی، اخلاقی و دینی صحیح (۱۳۷۵/۳/۱۱) نبود انضباط اجتماعی (۱۳۷۹/۱/۲۶) به فکر خود و منافع شخصی و قومی بودن (۱۳۸۱/۷/۳۰) ایجاد تردید در باورهای اسلامی (۱۳۹۲/۷/۱۹)

مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی مقابله با فساد: دوری مسئولان نظام از رفاه‌زدگی و عشرت‌طلبی، فساد مالی و اداری، بی‌اهمیتی به نیازهای مردم، باندبازی (۱۳۷۰/۳/۱۳) ارتباط بیشتر با خدا به‌خصوص از طریق نماز (۱۳۷۰/۷/۱۵) استفاده از بستر دعا برای شکستن فساد و غرور انسانی (۱۳۷۳/۱۱/۲۸) توجه عملی به عوامل بقای اسلام (امربه‌معروف و نهی از منکر) (۱۳۷۵/۲/۲۶) مراقبت دائمی مسئولان از خود (باتقوا بودن مسئولان) (۱۳۷۶/۶/۲۶) مراقبت از آلوده نشدن به فساد (۱۳۸۳/۳/۲۷).

مدل نظری پژوهش: این مدل در چهار سطح عملیاتی، راهبردی، کلان و اجرا و مرتبط با یکدیگر، طراحی و به تصویر کشیده شده است. بر این مبنا فساد اقتصادی (با تأکید بر امنیت ملی) متغیر وابسته و نگرش، شناخت و رفتار جامعه هدف (کارگزاران سه قوه، مردم و کشورهای متخاصم) که همان اهم عوامل محیطی (داخلی و خارجی) سه قوه نظام جمهوری اسلامی هستند که بر فساد اقتصادی مؤثر بوده و در قالب قوت، ضعف، فرصت و تهدید در فرآیند تحقیق احصاء و بر اساس اهم آن‌ها، اهداف بلندمدت معطوف به مقابله با فساد اقتصادی تعیین و راهبردهای تحقق آن‌ها با تأکید بر امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی ارائه گردیده است، متغیر مستقل می‌باشند.

شکل ۱ - مدل نظری تحقیق

روش تحقیق:

روش پژوهش، ترکیبی یا آمیخته^۱ و از نظر ماهیت توصیفی- تجویزی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از تحلیل محتوای کیفی که یک روش استقرایی بوده و مبتنی بر بررسی و استنتاج مفاهیم و مقولات از داده‌های خام است، استفاده شده است. سطح تحلیل، خرد و واحد تحلیل، جمله و پاراگراف است. سپس با کشف معانی بنیادین و استنباط و احصاء مفاهیم و مقولات فساد اقتصادی با استفاده از تکنیک تدوین راهبرد swot و استفاده از نرم‌افزار spss از داده‌های کمی بهره برده و عوامل داخلی (ضعف‌ها و قوت‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) سه قوه نظام جمهوری اسلامی در مقابله با فساد اقتصادی مشخص و راهبردهای مدنظر احصاء گردید.

روش‌های گردآوری اطلاعات، مطالعه کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) است. پس از جمع‌آوری داده‌ها، ارزیابی ضریب روایی محتوای سنجش‌های ماتریس عوامل مؤثر بر موضوع تحقیق بر اساس ضریب اعتبار محتوای (لاوشه) و از طریق فرمول $N=(ne-N/2)/(N/2)$ محاسبه و در ذیل هر کدام از عوامل درج گردید. در مجموع پرسشنامه عوامل محیطی با میزان CVR مساوی 0/966 دارای روایی عالی و پرسشنامه اصول با CVR مساوی با 0/889 نیز دارای روایی عالی است. مقدار آلفای کرونباخ استاندارد شده 0/869 برای پرسشنامه عوامل محیطی و مقدار آلفای کرونباخ استاندارد شده 0/932 برای گویه‌های اصول اساسی نشان از شرایط پایایی عالی پرسشنامه‌ها دارد. بعد از به دست آوردن روایی و پایایی عوامل داخلی و خارجی و پرسشنامه‌های تنظیمی، با استفاده از روش علمی swot، ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی QSPM راهبردهای مطلوب و جذاب انتخاب و مشخص شدند.

با توجه به ماهیت کاربردی این پژوهش، جامعه آماری مشتمل بر سیاست‌گذاران، مدیران، صاحب‌نظران، دانش‌آموختگان و متصدیان حوزه مقابله با فساد اقتصادی و آشنا به ادبیات راهبردی و آراء و نظرات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و اسناد بالادستی با تحصیلات عالی و سابقه مدیریت و تجربه کافی انتخاب شدند. سپس از میان آن‌ها ۳۵ نفر به صورت هدفمند برای نمونه آماری مرحله اول و ۱۵ نفر برای مرحله دوم انتخاب و پرسشنامه‌های محقق ساخته با روایی و پایایی عالی برای آن‌ها ارسال گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق به دلیل ماهیت آن‌ها پس از گردآوری داده‌ها دو راهبرد تحلیلی یعنی کمی‌سازی و کیفی‌سازی داده‌ها مورد توجه قرار گرفت و از قابلیت‌های نرم‌افزار spss نیز استفاده شد. همچنین برای تحلیل داده‌های کیفی به منظور اتقان

اصول اساسی و عوامل محیطی و فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و اسناد بالادستی از تحلیل محتوای کیفی بهره‌برداری گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

برای شناسایی عوامل مؤثر محیطی سه قوه در مقابله با فساد با دقت نظر، بررسی و مطالعه دقیق، از داده‌های ارکان جهت ساز (چشم‌انداز، اصول، اهداف)، اسناد بالادستی و منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، نظرات خبرگان و دانش بشری، مطالعات محیطی استفاده گردید.

اصول اساسی مقابله با فساد: اصول اساسی که مبنای طراحی راهبردها و هدایت‌گر تاکتیک‌ها و رویه‌های مقابله با فساد اقتصادی است، از ادبیات تحقیق، اسناد بالادستی و رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با تأکید بر امنیت ملی استخراج گردید. سپس در قالب پرسشنامه‌ای تنظیم و پس از تعیین روایی و پایایی پرسشنامه توسط گروه آزمودنی، از اعضای جامعه نمونه پژوهش (ده نفر) خواسته شد ضمن اعلام نظر در مورد هر یک از اصول برشماری شده مبنی بر اینکه این موارد را به‌عنوان اصل می‌دانند یا خیر، درجه اهمیت هر یک را نیز تعیین نمایند. با جمع‌بندی داده‌های پرسشنامه‌ها اصول مقابله با فساد اقتصادی به شرح زیر تدوین گردید:

- D1. توجه ویژه به اسلام ناب محمدی بر پایه سه رکن معنویت، عقلانیت و عدالت.
- D2. توجه ویژه به هویت اسلامی، مردمی، انسانی، انقلابی، ملی و آرمان جهانی نظام جمهوری اسلامی.
- D3. کارآمدی و خدمتگزار بودن حکومت در برابر مردم بر پایه تأمین امنیت، عدالت، تربیت و هدایت و خدمات‌رسانی.
- D4. قرار داشتن تمام سیاست‌های دولت بر پایه شکوفایی عقل و فطرت بشری.
- D5. توجه ویژه به منویات رهبری و ولایت مطلقه فقیه بر پایه ولایت الهی (مشروعیت)-مردمی (مقبولیت).
- D6. نفی استبداد، خودکامگی و انحصارطلبی در کشور.
- D7. مبارزه دائمی با فساد در تمام زمینه‌ها.
- D8. استقلال همه‌جانبه.
- D9. آزادی توأم با مسئولیت.
- D10. مردم‌سالاری اسلامی.
- D11. عدالت همه‌جانبه.

D12. عزم ملی.

D13. سبک زندگی اسلامی.

D14. نظم و آرامش عمومی.

D15. امنیت همه‌جانبه انسانی.

D16. حفظ وحدت و همبستگی ملی.

D17. هویت ملی.

D18. رشد و توسعه کامل و همه‌جانبه.

D19. حفظ کرامت، حقوق و آزادی‌های انسانی.

D20. اتکای نظام سیاسی به آرای عمومی (جمهوریت)

اهداف کلان: با استفاده از روش تحلیل محتوای اسناد بالادستی به‌ویژه منویات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پس از بحث و بررسی در جلسات نخبگی و طوفان مغزی، اهداف کلان زیر برای مقابله با فساد اقتصادی تدوین گردید. به‌منظور فراهم نمودن زمینه برخورداری نظام از رشد همراه با عدالت، سلامت و ارائه الگوی کارآمد برای سالم‌سازی اقتصادی و رفع فقر، فساد و تبعیض و ارتقای اعتماد عمومی به نظام و در راستای تحقق اصول ۴۳ و ۲۹ قانون اساسی، اهداف کلی سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد به شرح ذیل بیان می‌شود:

P1. تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ضد فساد و ترویج فرهنگ کسب حلال و ایجاد فضای سالم، رقابتی، سازنده و عادلانه برای فعالیت اقتصادی مردم.

P2. مبارزه نظام‌مند و مداوم برای ریشه‌کنی شبکه‌ها و عوامل تولید و توزیع فساد بر اساس فرمان هشت ماده‌ای و سایر رهنمودهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی).

P3. بازنگری جامع قوانین و مقررات و ساختارهای نظام اقتصادی و پالایش جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های اقتصادی از تفکرات غیر اسلامی.

P4. اولویت دادن به اقدامات پیشگیرانه و استقرار نظام‌های مؤثر کنترلی و انضباط مالی با بهره‌مندی از فناوری‌های نوین و بازدارندگی درونی.

P5. افزایش بازدارندگی و هزینه‌های ارتکاب به فساد و افزایش کار آیی نظام قضایی و اجرایی.

P6. ایجاد شفافیت و حذف زمینه‌های انحصار و امتیازهای ویژه.

P7. توجه ویژه به شایسته‌سالاری و ایجاد فرهنگ پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری.

P8. افزایش کارآمدی و تقویت اثربخشی ساختارهای نظارتی و هماهنگی بین آن‌ها

P9. ایجاد زمینه مشارکت فعال مردم و رسانه‌ها با احساس مسئولیت همگانی در امر مبارزه با

فساد

P10. ایجاد، حفظ و تقویت امنیت، ثبات، کارآمدی، سلامت، مقبولیت و مشروعیت نظام و

تقویت سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی

استخراج عوامل داخلی و خارجی: برای تنظیم و استخراج عوامل محیطی خارجی (فرصت و تهدید) و داخلی (قوت و ضعف) سه قوه جمهوری اسلامی کلیه مفاهیم و مقولات استخراجی با توجه به ارکان جهت‌ساز و با اولویت منویات مقام معظم رهبری و اسناد بالادستی در هم ادغام و در جلسه خبرگی و طوفان مغزی ۷۰ گزاره شناسایی و از جامعه آماری خواسته شد به سه سؤال پاسخ دهند: آیا به مقابله با فساد اقتصادی مربوط است؟ آیا عامل در وضع موجود تحت تصرف، اختیار و مدیریت سه قوه قرار دارد؟ نوع تأثیر در مقابله با فساد مشخص شود؟

عواملی که جامعه آماری ارتباط آن‌ها به صورت کم و اصلاً انتخاب شده و متوسط نمره کمتر از ۲ به دست آورده بود، حذف گردید. عواملی که به صورت زیاد و معمولی در تصرف و اختیار سه قوه بودند و نمره بالای ۲ اخذ کرده بود، به عنوان عوامل داخلی شناسایی شده و نوع تأثیرشان قوت و ضعف (بالای ۲ قوت، کمتر از ۲ ضعف) را مشخص می‌نمود. عواملی که به صورت کم و اصلاً در تصرف و اختیار سه قوه توسط جامعه آماری علامت زده شده بود، به عنوان عوامل خارجی شناسایی شده و نوع تأثیرشان فرصت و تهدید (بالای ۲ فرصت، کمتر از ۲ تهدید) را مشخص می‌نمود. بعد از جمع‌بندی پاسخ‌ها ۳۰ عامل از عوامل حذف شدند و ۶۳ عامل به عنوان عوامل خارجی و داخلی به شرح جدول زیر شناسایی شدند. ۲۵ عامل به عنوان عوامل خارجی (۱۳ عامل فرصت، ۱۲ عامل تهدید) و ۳۸ عامل به عنوان عوامل داخلی (۱۲ عامل قوت، ۲۶ عامل ضعف).

جدول ۱- عوامل تأثیرگذار محیط خارجی قوای سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی در مقابله با فساد اقتصادی

ردیف	فرصت‌ها (Opportunities)
01	امکان بهره‌مندی از حاکمیت ولایت فقیه به‌عنوان محوری‌ترین رکن نظام جمهوری اسلامی ایران برای انسجام درونی و حاکمیت دین و تقوا در زندگی اجتماعی مردم
02	امکان بهره‌مندی از حمایت، عزم جدی، تدابیر و فرامین صریح مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای مقابله با فساد اقتصادی
03	امکان استفاده از قوانین، اسناد و برنامه‌های مصوب بالادستی در حوزه مبارزه با فساد اقتصادی
04	آستانه تحمل مردمی بالا در مواجهه با بحران، مشکلات، سختی‌ها و تهدیدات ملی
05	امکان بهره‌مندی از پشتیبانی و حمایت اکثریت جامعه، احزاب سیاسی، رسانه‌ها، شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم‌نهاد

	از مبارزه با فساد
O6	بهره‌مندی از ظرفیت تشکل‌ها، شخصیت‌های مؤثر، نیروی انسانی جوان، بانگیزه، مؤمن، متخصص، بصیر، متعهد، کارآمد و دارای عزم راسخ برای پیشرفت و دارای روحیه مجاهدت‌طلبی و مجاهدت‌پذیری
O7	امکان بهره‌گیری از سابقه طولانی تمدن و موفقیت‌های غرورآفرین دینی و ملی پرافتخار به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی
O8	امکان بهره‌مندی از ظرفیت دین‌باوری، پایبندی عامه مردم به فرهنگ اسلامی، ارزش‌های اخلاقی و دینی
O9	امکان بهره‌گیری از تجربه، اقدامات و حمایت‌های جهانی برای مبارزه با فساد
O10	امکان بهره‌مندی از رشد کمی، کیفی، نفوذپذیری، دسترسی مردم به رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی
O11	بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی، وفاق ملی، انسجام اجتماعی، ارزش‌های اجتماعی و اعتماد میان مردم و نظام اسلامی و امکان استفاده از ظرفیت و پشتوانه عظیم مردمی
O12	امکان بهره‌مندی از الگوی نظام آرمانی علوی و اسلامی و وجود ظرفیت استقرار دستورات اسلام
O13	حاکم بودن یک نظام سیاسی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی
تهدیدات (Threats)	
T1	تهاجم فرهنگی بیگانه جهت تضعیف ارزش‌های اجتماعی و باورهای دینی مردم و ایجاد شبهات و ابهامات و تردید و ناکارآمدی نسبت به مبانی دینی و فرهنگ اسلامی و گرایش به فرهنگ غرب
T2	نفوذ افراد و عقاید وابسته به بیگانه در برنامه‌ریزی اقتصادی جامعه و تحمیل و تکثیر الگوهای توسعه اقتصادی غیربومی به‌عنوان الگوی برتر و موفق و ایجاد زمینه نفوذ دشمن و وابستگی اقتصادی
T3	هنجارشدن و شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه و ارزش‌ها و روحیات مادی‌گرایانه، فردگرایانه و مصرف‌گرایانه در برخی از مسئولین و اقشار جامعه و کم‌توجهی به مبانی و ارزش‌های اسلامی، دینی، اخلاقی و سنتی
T4	فراگیر نشان دادن فساد اقتصادی در کشور
T5	برنامه‌ها و اقدامات دشمنان داخلی و خارجی به‌منظور از بین بردن سرمایه اجتماعی و بی‌ثبات‌سازی نظام از طریق ترویج احساس نبود کارآمدی و سلامت نظام و سلب اعتماد و رویگردانی مردم از نظام و کاهش مقبولیت و مشروعیت نظام
T6	جنگ مفسد اقتصادی با شرع و قانون
T7	فرهنگ قانون‌گریزی حاکم بر اجتماع
T8	نظام کنترل اجتماعی نرم و مدارای فراوان با فعالیت‌های اجتماعی مفسدان و افزایش ملاحظه‌کاری، مصلحت‌اندیشی و اغماض در برابر تخلفات
T9	برنامه‌ها و اقدامات نظام سلطه به‌منظور بی‌ثبات‌سازی نظام جمهوری اسلامی از طریق فشار روانی ناشی از اعمال تحریم‌های اقتصادی
T10	تلاش همه‌جانبه غرب برای تغییر سبک زندگی اسلامی - ایرانی کشور
T11	تشکیک و خدشه به گزارش عملکرد نظام و سلب اعتماد عمومی مردم به‌نظام
T12	ضعف یا فقدان عزم و اراده ملی (مردم) جهت مبارزه با فساد

جدول ۲ - عوامل تأثیرگذار محیط داخلی قوای سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی در مقابله با فساد اقتصادی

ردیف	قوت‌ها (Strength)
S1	توان استفاده از مدیران، کارگزاران، کارمندان، قضات و ضابطین درستکار، پاک، صالح، خدمتگزار، دارای بینش اسلامی انقلابی، عدالت‌خواه ظلم‌ستیز، متعهد و متخصص در قوای سه‌گانه
S2	حمایت و پشتیبانی کلی رؤسای قوای سه‌گانه از مقابله با فساد و دستاوردهای آن
S3	توان و ظرفیت خدمت به مردم و فرصت مراقبت از اسلامیت نظام و استقرار و اجرای عدالت
S4	توانایی استفاده از ظرفیت ستاد هماهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی و دستگاه‌های نظارتی مرتبط در سه قوه و سیستم‌های کنترل داخلی سازمان‌ها
S5	توان افزایش همکاری‌های بین‌المللی در حوزه مبارزه با فساد
S6	وجود سطح قابل قبولی از نظم، آرامش و امنیت در جامعه و کشور همراه با تجربیات گسترده در نظام اطلاعاتی، امنیتی و نظارتی پس از انقلاب
S7	توان دستگاه‌های نظارتی، امنیتی و اجرایی برای شناسایی و پایش فساد اقتصادی
S8	بنیه قوی و ظرفیت بالای نظام در جهت پیشرفت در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و توانایی در غلبه بر تهدیدها و چالش‌ها
S9	توان اجرا و توسعه الگوی اقتصاد بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی (اقتصاد مقاومتی)
S10	امکان استفاده از وجود جرم‌انگاری مصادیق فساد در قوانین
S11	امکان استفاده از تجربه متراکم در قانون‌گذاری و اجرا
S12	استقلال در سیاست‌گذاری و تصمیمات سیاسی، اقتصادی، قضایی و فرهنگی
ضعف‌ها (Weakness)	
W1	میزان کارآمدی نظام فرهنگی و اجتماعی و نهادهای فرهنگی در دفاع از مبانی معرفتی، اعتقادی و ارزشی و ترویج و تثبیت سبک زندگی اسلامی ایرانی و وجود برنامه و فعالیت‌های جدی برای حفظ و ارتقای ارزش‌های انقلابی، دینی و ملی
W2	توان ایجاد و تحقق عدالت اقتصادی، عدالت اجتماعی، رفاه عمومی، رونق اقتصادی، توزیع عادلانه منابع و امکانات و درآمدهای ملی در سطوح و بخش‌های مختلف
W3	میزان شفافیت تصمیمات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و عدم محدودیت دسترسی به اطلاعات مالی و اقتصادی و پیشگیری و مقابله با رانت‌های سیاسی و اقتصادی و وجود فرهنگ پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری
W4	توجه به شایسته‌سالاری، تعهد، تخصص و دانش در کارگزاران و مدیران و عدم وجود نابسامانی ناشی از سوء مدیریت و بوروکراسی و توجه به سرمایه‌های انسانی و فکری
W5	وضعیت هماهنگی در تصمیم‌گیری‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌های کلان اقتصادی در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و اعمال، اجرا، نظارت و ارزیابی هر ساله برنامه‌ها، سیاست‌ها و عملکرد دستگاه‌ها
W6	توان تدوین راهبرد و برنامه‌های واقع‌بینانه در سیاست‌های اجرایی مشترک و هماهنگ و اولویت‌گذاری مناسب و نگاه راهبردی به مقوله مقابله با فساد اقتصادی در قوای سه‌گانه و نبود رویکرد کوتاه‌نگری، سطحی‌نگری و بخشی‌نگری در

	مبارزه با فساد
W7	وضعیت همدلی، همکاری، عزم، اراده و همت مسئولان شاغل در قوای سه‌گانه در مبارزه همه‌جانبه، عالمانه و بدون تسامح با فقر، فساد و تبعیض
W8	میزان اجرای مناسب خصوصی‌سازی، برون‌سپاری، سیاست‌گذاری، هدایت و نظارت در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴، عدم دخالت دولت در امور اقتصادی و مشارکت واقعی مردم در توسعه کشور
W9	نظارت و بازرسی قوی و استقلال، انسجام، هماهنگی و همفکری دستگاه‌های نظارتی و بازرسی در شناسایی، برخورد و مدیریت مبارزه با فساد و کار آیی آن‌ها در ایجاد سیستم نظارت تخصصی، دقیق، هوشمندانه، مؤثر، کارآمد در تمامی سطوح و وجود امکانات، ابزارها و بستر کافی برای کنترل افراد به‌منظور کشف و مستندسازی جرائم فساد
W10	توان پیشگیری از گسترش و نفوذ فساد و از بین بردن عوامل محرک زمینه‌های ارتکاب فساد و مدیریت تعارض منافع در تصمیم‌گیری‌ها، واگذاری‌ها و انتصابات و ایجاد فضای ناامن برای رشد فساد و مفسدان
W11	توانایی اجرای صحیح و بدون تبعیض قوانین و تفسیر مناسب آن و انطباق دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های مدون با مفاد قوانین مربوط و وجود ضمانت اجرایی برای قوانین و مقررات موجود
W12	وضعیت قوانین و مقررات بازدارنده، عدم تعارض قوانین با یکدیگر و عدم وجود قوانین مبهم و پیچیده و انطباق آن‌ها با واقعیات و اصلاح، شفاف‌سازی و وضع قوانین و مقررات کارآمد و جرم‌انگاری مناسب و شفاف مصادیق فساد در قوانین
W13	وضعیت عدالت قضایی و توان ایجاد کارآمدی، استقلال، پاسخگویی و شفافیت دستگاه قضاء
W14	میزان کارآمدی کمی و کیفی قضات و ضابطین قضایی مقابله‌کننده با فساد و تمرکز شعب و قضات رسیدگی‌کننده به پرونده‌های فساد و نبود اطلاع دادرسی و وجود سرعت، دقت و قاطعیت در رسیدگی به پرونده‌های فساد اقتصادی در قوه قضائیه
W15	میزان کارایی مسئولان مدیریت‌کننده امور اقتصادی کشور، انضباط درآمدی و هزینه‌ای دولت، کنترل تورم و رکود، عدم تغییرات سریع در مدیریت‌های بخش اقتصاد، پایداری لازم در ساختارهای اقتصادی و مدیریت بهینه منابع ملی و ثروت کشور
W16	میزان توجه به ایجاد فضای اقتصادی رقابتی و سالم و حمایت از تولید، کارآفرینی، ایجاد اشتغال و سرمایه‌گذاری قانونی و مشروع
W17	میزان شناسایی نقاط آسیب‌پذیر اقتصاد کشور و بستن راه‌ها و گلوگاه‌های فساد و مقابله با اخلال گران اقتصادی (قاچاق سیستمی، سوءاستفاده از ذخایر ملی و منابع بانکی) و بالا بودن قیمت فساد
W18	توانایی شفاف‌سازی وضعیت مالی مدیران، کارکنان دولت، احزاب و فعالین سیاسی و اقتصادی و کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی
W19	وضعیت وجدان کاری، انضباط اجتماعی، فرهنگ خودکنترلی، صرفه‌جویی، ساده‌زیستی و حفظ بیت‌المال در مدیران و کارکنان نظام
W20	میزان اطلاع‌رسانی صحیح، شفاف و هوشمندانه در خصوص مرتکبین، متهمین و تهدیدات فساد اقتصادی و حمایت مسئولین قوای سه‌گانه از افشای اطلاعات فساد
W21	توان حمایت عملی از فعالیت احزاب و تشکل‌های سیاسی و مدنی مستقل و ناظر بر فعالیت و عملکرد دولت و ایجاد فضای

سالم و رقابتی بین گروه‌های سیاسی	
توان ایجاد امنیت فضای کسب‌وکار تولیدی و خدماتی سالم و عدم امنیت فعالیت‌های غیرقانونی و غیرمولد	W22
رواج بی‌اعتمادی در مناسبات اقتصادی، احساس نبود امنیت اقتصادی در مردم و صاحبان تولید و سرمایه و کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و مختل شدن جریان توسعه و رشد کشور	W23
وضعیت ساختار، تشکیلات، سیاست‌ها و مقررات واقع‌بینانه دستگاه‌های اجرایی	W24
وضعیت مبارزه با انحصارگرایی، تبعیض، باندبازی، تضییع حقوق و پدیده خویشاوندگرایی و شبکه روابط غیررسمی در ادارات سه قوه	W25
امکان سالم‌سازی و ارتقاء سلامت و اصلاح نظام اداری، اقتصادی، سیاسی و قضایی	W26

سپس موارد تأیید شده در قالب پرسشنامه‌ای برای اعضای جامعه آماری ارسال گردید در این پرسشنامه از جامعه آماری خواسته شد به سؤالات ذیل پاسخ دهند:

- ۱- درجه اهمیت یا وزن عامل (میزان اهمیت هر عامل نسبت به عوامل دیگر) در کدام یک از طیف‌های پنج‌گانه (بسیارمهم، مهم، متوسط، کم، بسیارکم) قرار می‌گیرد؟
  - ۲- وضعیت عامل در وضع موجود برای تدوین راهبرد مناسب (وضع موجود فعالیت‌های سه قوه و محیط حاکم بر آن) بر اساس طیف زیر چه امتیازی می‌گیرد؟
  - ۳- وضعیت عامل در وضع مطلوب برای تدوین راهبرد مناسب (وضع مطلوب فعالیت‌های سه قوه و محیط حاکم بر آن) بر اساس طیف زیر چه امتیازی می‌گیرد؟
- عوامل خارجی (فرصت، تهدید): ۴ فرصت طلایی (واکنش بسیار عالی)، ۳ فرصت نسبی (واکنش نسبتاً خوب)، ۲ تهدید نسبی (واکنش بدو منفی)، ۱ تهدید جدی (واکنش خیلی بد)
- عوامل داخلی (قوت، ضعف): ۴ خیلی قوی (بسیار توجه می‌شود)، ۳ قوی (توجه می‌شود)، ۲ ضعیف (توجه نمی‌شود)، ۱ خیلی ضعیف (اصلاً توجه نمی‌شود)

تدوین راهبرد: پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و تجمیع داده‌ها اقدامات زیر جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام گردید:

- الف- نرمال‌سازی نمره اهمیت (وزن) عوامل قوت و ضعف، ب- نرمال‌سازی نمره اهمیت (وزن) عوامل فرصت و تهدید، ج- موزون‌سازی نمره عوامل قوت و ضعف در وضع موجود و وضع مطلوب، د- موزون‌سازی نمره عوامل فرصت و تهدید در وضع موجود و وضع مطلوب، ه- تعیین موقعیت وضع موجود و وضع مطلوب به استناد محاسبات انجام‌شده و- طراحی و پیشنهاد

۳۰ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۳۹۷

راهبردها از طریق ماتریس SWOT معمولی و ماتریس SWOT بهینه‌شده، ز- ارزیابی و تعیین جذاب‌ترین راهبردها

تعیین موقعیت و اقدام راهبردی (SPACE): برای تعیین موقعیت سه قوه در وضعیت موجود و مطلوب از ماتریس ارزیابی و تعیین موقعیت و اقدام راهبردی استفاده می‌کنیم. برای تشکیل این ماتریس، امتیازاتی که در ماتریس‌های بررسی عوامل داخلی و خارجی به‌دست آمده را در ابعاد افقی و عمودی این ماتریس جاگذاری کرده و سپس متناسب با موقعیت راهبردی به‌دست آمده، راهبرد مناسب انتخاب می‌شود.

مجموع امتیاز موزون شده وضع موجود عوامل داخلی = $2/07$ ، مجموع امتیاز موزون شده وضع موجود عوامل خارجی = $2/4$
 مجموع امتیاز موزون شده وضع مطلوب عوامل داخلی = $3/5$ ، مجموع امتیاز موزون شده وضع مطلوب عوامل خارجی = $2/99$

شکل ۲- تعیین موقعیت در ماتریس داخلی و خارجی IE

تهاجمی: استفاده از توانمندی‌ها برای استفاده از فرصت‌ها
 رقابتی: بهبود سیستم‌های درونی با استفاده از فرصت‌های بیرونی
 محافظه‌کارانه: بهبود شرایط محیطی با استفاده از توانمندی‌ها
 تدافعی: کاهش نقاط ضعف و پرهیز از تهدیدها

با توجه به موقعیت به‌دست آمده در ماتریس، وضعیت موجود سه قوه در مقابله با فساد اقتصادی در موقعیت تدافعی خفیف با شرایط نامناسب قرار دارد. همچنین وضعیت مطلوبی که لازم است سه قوه در جهت مقابله با فساد اقتصادی داشته باشند در موقعیت تهاجمی معطوف به فرصت است. لذا لازم است برای رسیدن به وضعیت مطلوب ابتدا از ناحیه تدافعی خارج و در منطقه تغییر رویکرد (تغییر جهت) با استفاده از راهبردهای بازنگری و در منطقه رقابتی از راهبردهای تنوع و هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی به سمت وضعیت مطلوب حرکت نماید. در چنین وضعیتی باید راهبردهایی تدوین شود که در کوتاه‌مدت و میان‌مدت از تهدیدات پرهیز و با کاهش نقاط ضعف با بهره‌جستن از فرصت‌ها و نقاط قوت با فساد اقتصادی مقابله و در بلندمدت نقاط ضعف برطرف و یا تبدیل به قوت شوند و همچنین تهدیدات دفع و یا تبدیل به فرصت گردند. لذا راهبردهایی که با توجه به مجموعه مفروضات حاصله از تجزیه و تحلیل عوامل محیطی و عوامل درونی سازمان (سه قوه) پیشنهاد می‌شوند راهبردهای اصلی برای حرکت از وضع موجود به سوی وضع مطلوب و اجرای اهداف بلندمدت هستند.

مراحل تجزیه و تحلیل SWOT و تدوین راهبردها: با توجه به موقعیت و جایگاه اقدام راهبردی، ابتدا با بهره‌گیری از ماتریس swot راهبردهای WT،ST،WO،SO در غالب سی‌وهشت راهبرد تدوین سپس با استفاده از روش بهینه‌شده تدوین راهبرد swot و جلسات خبرگی و با الهام از اصول اساسی، اهداف کلان و شاخص‌های مورد تأکید مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مبارزه با فساد و مؤلفه‌های امنیت ملی، از ۳۷ راهبرد بیان‌شده، تعداد ۹ گزاره راهبرد مقابله با فساد اقتصادی با ذکر ابعاد، اصول اساسی، اهداف و عوامل داخلی و خارجی مرتبط، به شرح ذیل تدوین گردید.

جدول ۳- راهبردهای مقابله با فساد اقتصادی

اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7		ابعاد: اداری، مدیریتی اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D7,D9,D10,D11,D12,D14,D15,D18 * کد راهبرد: M1	
s1,s2,s3,s4,s5,s6,s7,s8,s9,s12	S	عنوان راهبرد: تحول و اصلاح نظام اداری در راستای ارتقای وجدان کاری، انضباط اجتماعی، شایسته‌سالاری، پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری و سلامت اداری	
w1,w2,w3,w4,w5,w6,w7,w9,w10,w11,w13,w14,w15,w16,w17, w19,w20, w22,w24,w25,w26	W		
o1,o2,o3,o5,o6,o7,o8,o9,o10,o11,o12,o13	O		
T3,T4,T5,T6,T7,T8,T9,T11,T12	T		

<p>اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7</p>		<p>ابعاد: اداری، مدیریتی</p> <p>اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7, D10,D11,D12,D14,D15,D18</p> <p>کد راهبرد: M2</p>	
s1,s2,s3,s4,s5,s6,s7,s8,s9,s12	S	<p>عنوان راهبرد: ارتقاء و افزایش کار آبی، اثربخشی، انسجام و هماهنگی دستگاه‌های نظارتی</p>	
w2,w3,w4,w5,w6,w7,w8,w9,w10,w11,w14,w17, w18,w19,w20,w22,w23,w25,w26	W		
o1,o2,o5,o6,o9,o10,o11,o12	O		
T2,T3,T4,T5,T6,T7,T8,T9,T11,T12	T		
<p>اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7</p>		<p>ابعاد: اداری، مدیریتی، سیاسی، قضایی</p> <p>اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7,D8, D10,D11,D12,D14, D15,D16,D18</p> <p>کد راهبرد: M3</p>	
S1,S2,S3,S4,S5,S6,S7,S8,S9,S12	S	<p>عنوان راهبرد: تدوین و اجرای برنامه‌های واقع‌بینانه، همه‌جانبه، مشترک، هماهنگ و نظام‌مند و اعمال، اجرا، نظارت و ارزیابی</p> <p>هرساله برنامه‌ها، سیاست‌ها و عملکرد دستگاه‌ها در حوزه پیشگیری و مقابله با فساد</p>	
w1,w2,w3,w4,w5,w6,w7,w8,w9,w10,w17,w18, w19,w20,w21,w22,w23,w24,w25,w26	W		
O1,o2,o3,o5,o6,o8,o9,o11,o12,o13	O		
T4,T5,T6,T8,T9,T10,T11,T12	T		
<p>اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7</p>		<p>ابعاد: فرهنگی، اجتماعی</p> <p>اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D4,D5,D6,D7,D8,D9, ,D10,D11,D12,D16, D17,D18,D19,D20</p> <p>کد راهبرد: M4</p>	
S1,s2,s3,s4,s5,s6,s8,s9,s12	S	<p>عنوان راهبرد: تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ضد فساد، افزایش احساس مسئولیت و مشارکت همگانی و نظارت عمومی در فرآیند پیشگیری و مقابله با فساد، حمایت عملی از فعالیت و توسعه نهادهای غیردولتی و مردم‌نهاد نظارتی ضد فساد و تقویت نظارت رسانه‌ها</p>	
w1,w2,w3,w4,w5,w6,w7,w8,w9,w10,w13,w16,w17, w18, w19,w20,w21,w22,w23, w24,w25,w26	W		
O1,o2,o3,o5,o6,o7,o8,o9,o10,o11,o12,o13	O		
T3,T4,T5,T6,T7,T8,T9,T11,T12	T		
<p>اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7</p>		<p>ابعاد: حقوقی، قضایی، قانونی</p> <p>اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7,D8, ,D9,D10,D11,D12,D14,D15, D16,D18,D19</p> <p>کد راهبرد: M5</p>	
s1,s2,s3,s4,s5,s6,s8,s10,s11,s12	S	<p>عنوان راهبرد: بازنگری بازنگري جامع قوانین و مقررات ضد فساد و رفع تعارض قوانین و انطباق آن‌ها با واقعیات و اصلاح، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کارآمد، بازدارنده و جرم‌انگاری مناسب و شفاف</p> <p>مصادیق فساد در قوانین</p>	
W2,w3,w4,w7,w8,w9,w10,w11,w12,w13,w14,w16, w17,w18,w20,w21,w22,w23,w25,w26	W		
o1,o2,o3,o5,o6,o7,o9,o11,o12,o13	O		
T3,T4,T5,T6,T7,T9,T11, T12	T		
<p>اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7</p>		<p>ابعاد: حقوقی، قضایی</p> <p>اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7,D8,</p>	

		D9,D10,D11,D12,D14,D15, D16,D18,D19 کد راهبرد: M6
s1,s2,s3,s4,s5,s6,s7,s8,s10,s11,s12	S	عنوان راهبرد: ایجاد و ارتقای کارآمدی، استقلال، عدالت، پاسخگویی دستگاه قضاء در پیشگیری و مقابله با فساد
W2,w3,w4,w7,w9,w10,w11,w12,w13,w14,w17,w20,w22,w23,w25,w26	W	
o1,o2,o3,o5,o6,o7,o9,o11,o12,o13	O	
T3,T4,T5,T6,T7,T9,T11, T12	T	
اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7		ابعاد: اداری، مدیریتی، اقتصادی، قضایی، فرهنگی، اجتماعی اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7 ,D9,D11,D12,D14,D15, D18,D19 کد راهبرد: M7
s1,s2,s3,s4,s5,s6,s7,s8,s9,s10,s11,s12	S	عنوان راهبرد: ایجاد و ارتقای شفافیت همه‌جانبه و پیشگیری از گسترش و نفوذ فساد و از بین بردن عوامل محرک و زمینه‌های ارتکاب فساد در راستای ایجاد عدالت همه‌جانبه
w2,w3,w4,w5,w6,w7,w8,w9,w10,w11,w12,w13,w14,w15,w16,w17,w18,w19,w20,w21,w22,w23,w24,w25,w26	W	
o1,o2,o3,o5,o6,o8,o9,o10,o11,o12,o13	O	
T3,T4,T5,T6,T7,T9,T11, T12	T	
اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7		ابعاد: فرهنگی، اجتماعی اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7 D8,D9,D10,D11,D12,D15,D16,D17 D18,D19 کد راهبرد: M8
S1,S2,S3,S4,S6,S8,S9,S12	S	عنوان راهبرد: احیاء و ارتقای دین‌باوری، فرهنگ اسلامی و مراقبت فردی، بازدارندگی درونی، با تقویت مبانی معرفتی، اعتقادی و ارزش‌های انقلابی، دینی، ملی و ترویج و تثبیت سبک زندگی اسلامی ایرانی و مقابله جدی با ارزش‌های مادی‌گرایانه، فردگرایانه و مصرف‌گرایانه
w1,w2,w3,w4,w5,w6,w7,w9,w10,w11,w13,w14,w15,w16,w17,w18,w19,w20,w22,w23,w24,w25,w26	W	
O1,O2,O3,O5,O6,O7,O8,O10,O11,O12,O13	O	
T1,T2,T3,T4,T5,T6,T7,T8,T9,T10,T11,T12	T	
اهداف کیفی مرتبط: P1,p2,p3,p4,p5,p6,p7		ابعاد: اداری، مدیریتی، اقتصادی، سیاسی اصول اساسی مرتبط: D1,D2,D3,D4,D5,D6,D7 ,D8,D10,D11,D12,D15,D16, D18 کد راهبرد: M9
s1,s2,s3,s4,s6,s7,s8,s9,s12	S	عنوان راهبرد: ارتقای انضباط مالی، درآمدی و هزینه‌ای دولت و مدیریت بهینه منابع ملی و ثروت کشور
w2,w3,w4,w5,w6,w7,w9,w10,w15,w17,w20,w21,w23,w24,w25,w26	W	
o1,o2,o3,o4,o5,o6,o7,o8,o10,o11,o12,o13	O	
T4,T5,T9,T11, T12	T	

به‌منظور تعیین جذاب‌ترین راهبردهای مقابله با فساد اقتصادی از روش برنامه‌ریزی راهبردی کمی^۱ QSPM استفاده شد. برای این منظور پرسشنامه‌ای تدوین و از اعضای جامعه آماری دوم

تحقیق که از میان متخصصان و خبرگان حوزه فساد اقتصادی و آشنا به ادبیات راهبردی بودند خواسته شد، جذابیت هر راهبرد را با توجه به نقاط قوت، نقاط ضعف و نقاط فرصت، نقاط تهدید امتیاز دهند. بعد از جمع‌آوری پرسشنامه و جمع‌بندی آن، جذاب‌ترین راهبردها به شرح ذیل مشخص شدند:

جدول ۴ - رتبه‌بندی راهبردها بر اساس مجموع امتیاز جذابیت

رتبه	کد راهبرد	عنوان راهبرد	امتیاز جذابیت
1	M7	ایجاد و ارتقای شفافیت همه‌جانبه و پیشگیری از گسترش و نفوذ فساد و از بین بردن عوامل محرک و زمینه‌های ارتکاب فساد در راستای ایجاد عدالت همه‌جانبه	7.056
2	M1	تحول و اصلاح نظام اداری در راستای ارتقای وجدان کاری، انضباط اجتماعی، شایسته‌سالاری، پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری و سلامت اداری	6.504
3	M3	تدوین و اجرای برنامه‌های واقع‌بینانه، همه‌جانبه، مشترک، هماهنگ و نظام‌مند و اعمال، اجرا، نظارت و ارزیابی هرساله برنامه‌ها، سیاست‌ها و عملکرد دستگاه‌ها در حوزه پیشگیری و مقابله با فساد	6.453
4	M8	احیا و ارتقای دین‌باوری، فرهنگ اسلامی و مراقبت فردی، بازدارندگی درونی با تقویت مبانی معرفتی، اعتقادی و ارزش‌های انقلابی، دینی، ملی و ترویج و تثبیت سبک زندگی اسلامی ایرانی و مقابله جدی با ارزش‌های مادی‌گرایانه، فردگرایانه و مصرف‌گرایانه	6.428
5	M4	تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ضد فساد، افزایش احساس مسئولیت و مشارکت همگانی و نظارت عمومی در فرآیند پیشگیری و مقابله با فساد، حمایت عملی از فعالیت و توسعه نهادهای غیردولتی و مردم‌نهاد نظارتی ضد فساد و تقویت نظارت رسانه‌ها	6.377
6	M5	بازنگری جامع قوانین و مقررات ضد فساد و رفع تعارض قوانین و انطباق آن‌ها با واقعیات و اصلاح، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کارآمد، بازدارنده و جرم-انگاری مناسب و شفاف مصادیق فساد در قوانین	6.128
7	M2	ارتقاء و افزایش کارایی، اثربخشی، انسجام و هماهنگی دستگاه‌های نظارتی	5.964
8	M6	ایجاد و ارتقای کارآمدی، استقلال، عدالت، پاسخگویی دستگاه قضاء در پیشگیری و مقابله با فساد	5.962
9	M9	ارتقای انضباط مالی، درآمدی و هزینه‌ای دولت و مدیریت بهینه منابع ملی و ثروت کشور	5.957

نتیجه‌گیری:

در بررسی‌های انجام‌شده در این تحقیق مشخص گردید، فساد اقتصادی می‌تواند آسیب جدی به کارآمدی و مشروعیت نظام وارد کرده و موجب کاهش اعتماد عمومی مردم نسبت به نظام؛ مختل نمودن روند فعالیت‌های سالم اقتصادی در کشور؛ به وجود آمدن طبقه فاسد و مصرفی؛ زمینه‌ساز تسلط و استیلای بیگانگان بر کشور؛ مأیوس نمودن جامعه از اجرای عدالت اجتماعی و جداسازی وفاداران نظام از آن؛ ایجاد شکاف اجتماعی عمیق؛ نفرت و کینه در مردم به‌جای وحدت و همدلی؛ کاهش اعتماد نسبت به کشور در جامعه بین‌المللی و ارتباطات اقتصادی جهانی شده و در مجموع آسیب جدی بر امنیت ملی کشور وارد نموده و مؤلفه‌های اصلی امنیت ملی کشور را از بین برده و یا با خطر جدی مواجه نماید.

راهبردها و برنامه‌های مقابله با فساد معمولاً به دلیل ناکارایی روش‌های به کار گرفته‌شده، مقاومت سیاسی مخالفان، رها کردن برنامه در نیمه‌راه و نبود اطلاعات کافی درباره ابزارهای ایجاد تغییر و تحول قاعده‌مند، با شکست روبرو می‌شود. تجربه برنامه‌های موفق مقابله با فساد نشان می‌دهد که عامل اصلی موفقیت، وجود یک اراده سیاسی^۱ قوی در تمام سطوح است. مفهوم «اراده سیاسی» تمایل چهره‌های معتبر سیاسی - به معنای رهبران منتخب یا منتصب، ناظران و محافظان جامعه مدنی و گروه‌های فعال جامعه - به مبارزه قانونمند با پدیده فساد اقتصادی است. وجود اراده سیاسی، نقطه آغاز اجرای بادوام و مؤثر برنامه‌ها و روش‌های مبارزه با فساد است که بدون آن اقدامات دولت درباره اصلاح خدمات شهری، تقویت مسئولیت‌پذیری مقام‌های دولتی و شفافیت حساب‌ها و عملکرد دولت و بازسازی روابط موجود دولت و صنایع بخش خصوصی، شعاری بیش نخواهد بود. وجود اراده سیاسی قوی در هر اقدام اصلاحی قابل بررسی است. ارزیابی اراده سیاسی با توجه به میزان مشارکت‌پذیری طرح‌های اصلاحی و حضور چهره‌های سیاسی در جریان برنامه اصلاحات امکان‌پذیر خواهد بود. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در پنجاه‌ویک سخنرانی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم به موضوع عزم و اراده جدی برای مقابله با فساد اشاره داشته‌اند که نشان‌دهنده اهمیت بسیار بالای این گزاره در مقابله با فساد اقتصادی است.

در احصاء عوامل محیطی داخلی و خارجی سه قوه و راهبردهای تدوین‌شده مشخص گردید که پیشگیری از اولویت بالاتری نسبت به استفاده از قوه قهریه در مبارزه با فساد اقتصادی برخوردار

۳۶ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۳۹۷ ————— ♦
است. از نُه راهبرد تدوین شده تأکید تمامی آن‌ها در حوزه پیشگیری و شفافیت است. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز تأکید بیشتری روی پیشگیری داشته و می‌فرمایند: «در مبارزه با فساد، در درجه اول، مسئله پیشگیری است؛ اما اگر در پیشگیری کوتاهی شد، به یک نحوی یک فساد واقع شد، درمان، دنبال‌گیری است» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۹۰/۷/۲۰).

پیشنهاد عملی این تحقیق برای موفقیت مقابله با فساد اقتصادی این است که راهبردهای پیشنهادی به شکلی جامع، قاعده‌مند و سازمان‌یافته به اجرا درآید و مشارکت همه نهادها و انواع سیاست‌های تحقیق، مطالعه، پیگیری، پیشگیری و مقابله را به همراه داشته باشد. روش نهادینه کردن مبارزه با پدیده فساد اقتصادی باعث ایجاد نوعی پاسخگویی موازی^۱ می‌شود و مانع از آن خواهد شد که برنامه اصلی، مسئله‌ای جناحی یا سیاست تعقیب و آزار مخالفان قلمداد شود. برای مؤثر واقع شدن راهبردها می‌بایست سیاست‌های مقابله با فساد اقتصادی منافع طیف گسترده‌ای از افراد جامعه را در برگیرد و همه مسئولان در برابر افراد پاسخگو باشند تا با مشارکت مردم، ابزارها و راهبردهای بیشتری برای تأمین نیازها، اولویت‌ها و اهداف جامعه و نظام جمهوری اسلامی فراهم گردد.

منابع:

- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در www.khamenei.ir
- افتخاری، اصغر، (۱۳۸۸)، *نسبت عدالت و امنیت در اندیشه سیاسی شیعه*، پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۳.
- افضل‌ی، عبدالرحمن، (۱۳۹۰)، *فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت*، نشریه مرکز امور بین‌المللی ریاست جمهوری، سال بیست و هشتم، شماره ۴۵.
- الوانی، سیدمهدی و زرنندی، سعید، (۱۳۸۹)، *مؤلفه‌های تدوین استراتژی ملی مبارزه با فساد جمهوری اسلامی ایران*، نشریه مدیریت دولتی، دوره ۲، بهار و تابستان.
- الوانی، سیدمهدی و جعفر، منوچهر، (۱۳۷۷)، *ارائه یک الگوی نظری برای کنترل و مهار فساد اداری*، مجله اقتصاد مدیریت، شماره ۳۶.
- امور تدوین تنقیح و انتشار قوانین و مقررات، (۱۳۹۴)، *مجموعه سیاست‌های کلی نظام*، معاونت تدوین تنقیح و انتشار قوانین و مقررات.
- تیرگی، زهرا و فروغی‌نیا، حسین، (۱۳۹۵)، *استراتژی مبارزه با فساد اداری، راهکاری برای پاسخگویی به تأمین عدالت اجتماعی*، فصلنامه اندیشمندان حقوق، شماره ۸، بهار.
- حبیبی، نادر، (۱۳۷۵)، *فساد اداری*، انتشارات واثقی.
- حسن بیگی، ابراهیم، (۱۳۹۰)، *مدیریت راهبردی*، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- حسینی، علی و شمس، عبدالحمید، (۱۳۹۱)، *راهکارهای مبارزه با فساد اداری بر اساس ارزش‌های اسلامی*، فصلنامه اسلام و پژوهش‌های مدیریتی سال دوم، شماره اول، پاییز و زمستان.
- خضری، محمد، (۱۳۸۴)، *تحلیل نهادی فساد اداری*، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳.
- دانایی‌فرد، حسن؛ حسن‌زاده، علیرضا و نصرالهی، سمیه، (۱۳۹۳)، *واکاوی سازوکارهای کلیدی تقویت اعتماد عمومی به دولت: پژوهشی- ترکیبی*، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، شماره ۸، بهار.
- ذاکر صالحی، غلامرضا، (۱۳۸۸)، *راهبردی‌های مبارزه با فساد اداری*، چاپ دوم (۱۳۹۱)، انتشارات جنگل جاودانه.
- رونق، یوسف، (۱۳۹۴)، *مجموعه قوانین و مقررات تأمین و ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد*، انتشارات فرمنش.

- رهبر، فرهاد، (۱۳۸۸)، *فساد اقتصادی: ماهیت و سمت‌گیری*، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- رهبر، فرهاد؛ میرزاوند، فضل‌الله، (۱۳۸۱)، *بازشناسی عارضه فساد مالی*، تهران: جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران.
- زاهدی، شمسی‌السادات؛ محمدنبی، سینا و شهبازی، مهدی، (۱۳۸۸)، *بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران)*، فصلنامه مدیریت فرهنگ‌سازمانی، سال هفتم، پاییز و زمستان، شماره ۲۰.
- زرنندی، سعید و معدنی، جواد، (۱۳۹۴)، *اصول و مبانی نظری ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد*، انتشارات آذین مهر.
- زرنندی، سعید؛ معدنی، جواد، (۱۳۹۴)، *طراحی مدل بومی مبارزه با فساد اداری در ایران*، دانش ارزیابی، شماره ۲۴.
- زمانی، علی‌اکبر، (۱۳۹۵)، *امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران*، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی امین، چاپ سوم.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، (۱۳۸۴)، *طرح مطالعاتی برنامه مبارزه با فساد و ارتقای سلامت نظام اداری (حکومت)*، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- شمس، عبدالحمید، (۱۳۹۱)، *مقدمه‌ای بر مهندسی نظام کنترل و نظارت برای جلوگیری از پیدایش فساد نظام*، فرآیند توسعه، دوره ۲۵، شماره ۷۹.
- عابدی‌جعفری، حسن و حسینی‌هاشم‌زاده، داود، (۱۳۹۵)، *نظریه‌های فساد و سلامت اداری*، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران.
- عباس زادگان، سید محمد، (۱۳۹۴)، *فساد اداری*، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- عزتی، مرتضی؛ کریمی‌گلنار، بهمن، (۱۳۹۳)، *طراحی شاخص بومی برای اندازه‌گیری فساد اقتصادی*، سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره ۶.
- علی احمدی، علیرضا، (۱۳۸۲)، *نگرشی جامع بر مدیریت استراتژیک*، انتشارات تولید دانش.
- فرهادی‌نژاد، محسن و لگزیان، محمد، (۱۳۹۰)، *پیمایشی طولی در زمینه علل فساد اداری و روش‌های کنترل آن (۱۳۸۸ - ۱۳۷۸)*، چشم‌انداز مدیریت دولتی، شماره ۸.
- قاسمی، محمدعلی، (۱۳۸۴)، *امنیت انسانی مبانی مفهومی و الزامات راهبردی*، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳۰، زمستان.
- قلی‌پور، رحمت‌الله، (۱۳۸۴)، *تحلیل رابطه الگوی حکمرانی خوب و فساد اداری*، مجله فرهنگ

- مدیریت، سال سوم، شماره ۱۰.
- قطبی، میلاد، (۱۳۹۴) *مروری بر مفهوم فساد و برنامه‌های رایج جهانی علیه آن*، سازمان بازرسی کل کشور، گزارش پژوهشی، شماره ۸۲، اسفند.
- لاریجانی، محمدجواد، (۱۳۷۳)، *حکومت، مباحثی در مشروعیت و کارآمدی*، تهران: سروش.
- مرادیان، محسن، (۱۳۹۱)، *مبانی نظری امنیت*، دانشکده علوم و فنون فارابی.
- ملک‌محمدی، حمیدرضا و حق‌شناس، محمدجواد، (۱۳۹۲)، *سیاست‌گذاری مبارزه با فساد اداری در جمهوری اسلامی و ارائه الگوی مطلوب*، فصلنامه سیاست، دوره ۴۳، شماره ۱.
- مؤذن جامی، محمدهادی، (۱۳۸۲)، *اعتماد پایه امنیت*، فصلنامه دانش انتظامی، تابستان.
- میرزایی، جلال و گروسی، سعیده، (۱۳۸۶)، *بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و احساس امنیت*، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۲، تابستان.
- همدمی خطبه‌سرا، ابوالفضل، (۱۳۸۷)، *فساد ملی علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه با آن*، پژوهشکده مطالعات راهبردی.